

Kenyeres Zoltán

Jegyzetek a kiss és naggy regények írójáról

Esterházy Péter

(A gyötrelem) Már két könyve jelent meg, amikor először írtam róla. A *Termelési regény* elbűvölt, elkápráztatott, de alapvetően nem tetszett. Hosszan és bonyolultan gúnyolódtam rajta, még nem tudtam, kivel kezdek ki. Kritikusi cselekedetem a mából visszatekintve persze meglehetős bátorságra vallott, mert kisvártatva leborult előtte az egész magyar literátus közvélemény, én pedig állva maradtam. A szerencsétlen esetből az az elméletinek látszó kérdés adódik, hogy jobb könyv-e az, amelyet habzsolva, letehetetlenül olvasunk végig, mint az, (mint ez), amely oldalanként merő értelmezési gyötrelem. Nyilván nem, de fordítva sem igaz.

Nekem merő szenvedés volt a *Termelési regény* elolvasása, és ezt a szenvedés-folyamatot írtam meg egy meglehetősen hosszú kritikában. A dolog szubjektív oldalához tartozik, hogy ezután (talán éppen ettől) kerültem jó viszonyba Péterrel, az objektív oldalán pedig az a kérdés tűnik fel, hogy értékelméletileg milyen érték az olvasói önfeledtség. Később a *Máglyá*t önfeledten olvastam el, észre sem vettem, hogy lapozok, megyek benne előre, és egyszer csak vége van. Önfeledten olvastam a *Kitömött barbár*t, hogy csak két címet említsek nagyszerű mai regényirodalmunkból. De esténként önfeledten nézek valahány hülye amerikai akciófilmet, és még bele is élem magam. Szóval, irodalmi, művészi szempontból a befogadás önfeledtsége nem értékelhető szempont. Legfeljebb kellemesebb állapot.

Nem érzékeltem a regény lényegét, tulajdonképpen a mondanivalójának lényegét, a kihámozhatatlanság játékát. Pedig akkor már túl voltam néhány Weöres Sándor tanulmányon, már ismertem Határ Győző óriási könyveit. Már felfedeztem a költészet új évadát megteremtő Tandorit. A nyelvi játék a végtelenbe vezető szabadság illúzióját kelti, és amíg olvassuk, részesít is a szabadság mámorából. Ma sem hiszem, hogy a nyelvi játék, a szavaknak és a logikának a kibogozásra késztető összegubancolása tartalmazna valami (Popperék és Lakatos Imréék olvasása után is le merek írni ilyen szavakat:) valóságosat a társadalom-felszabadítás munkájából. De ebben a rosszkedvű, komor, jövőtlen, hitnélküli világban,

ami inkább csak süllyedt és romlott az un. rendszerváltás óta, ebben a világban fenntart valamit az élet-igenlésből. Ennek értelme és esztétikai-etikai értéke csak évekkel később szilárdult meg bennem.

Mégis maradt, pontosabban fogalmazva keletkezett egy fenntartásom, nem vele szemben és nem a könyveivel kapcsolatban, hanem a fogadtatásukkal. Rengeteget ír a családjáról. Egész könyveket. Nagyszerű könyveket. Ezekben az egyébként iróniával teli szövegekben itt-is, ott-is megjelenik a grófi család öntudata. Miért ne jelennék meg? Őszinte és tárgyszerű, mégis zavar engem. Nem ő zavar, nem a szövegek (ismétlem, nagyszerű, remek szövegek) zavarnak, hanem a sikerük. Mert ebben a sikerben a társadalom-érzület változását vélem felfedezni, azt, hogy ennek a sorsverte, hajbókolásra mindig kész társadalomnak nem az *Ebéd a Kastélyban* öntudata kell. És nem Kassáké, nem Moldováé. A plebejus szót már le sem merem írni, a fiatalabb korosztályok szótárilag sem értenék meg.

2002

*

(A Babits-emlékdíj elé) Irodalomban vagyunk a legjobbak, és irodalomban a legjobbak közé tartozunk. Volt időszak, amikor futballban voltunk a legjobbak, Puskásék góljai jobbak voltak még Weöres Sándor verseinél is. De ez rövid ideig tartott, hamar elmúlt, s jobbára már csak mi, idősebbek emlékszünk rá. Azóta ismét irodalomban vagyunk a legjobbak, és irodalomban a legjobbak köze tartozunk. Ez az arányokat kivetítve azt jelenti, hogy ha az ország lakosságának erkölcsi felelőssége akkora lenne, mint az irodalmunk, akkor Stockholmban esténként összehajolnának az emberek, borongva az ottani állapotok láttán, és irigykedve így szólnának, bezzeg Magyarországon ez nem történhetnék meg. Ha a gazdasági életünk szervezettsége, iparunk, mezőgazdaságunk, kereskedelmünk olyan színvonalú lenne, mint az irodalmunk, akkor Amerikából és Kanadából százezrek kérelmeznék áttelepülésüket. A zürichi bankházak már csak Debrecenbe tudnának átköltözni, mert Pesten már nem lenne hely. Ez az irodalmi színvonal az árakra és a bérekre kivetítve azt jelentené, hogy két forintba kerülne egy fél kiló felsál, és ehhez mérten háromszázezer forint lenne az óvónők kezdő fizetése. Igen, ilyen jó az irodalmunk.

Olyan íróink, mint Tandori Dezső, Spiró György vagy Nádas Péter nem valamiféle alacsony átlagból emelkednek ki éppen hogy, hanem jobb író nincs náluk Ausztriában, Norvégiában, Portugáliában, a polinéz szigeteken és Új-Zélandon sem. Olyan talán van, de jobb nincs. És ebben, a nagyon jó irodalomban nagyon jó író Esterházy Péter. Amikor első könyve

megjelent, még arról beszélgettünk Bata Imrével (ki emlékszik rá?), hogy mit keres egy főrend Petőfi Sándor, József Attila és Nagy László mezítlábas irodalmában. Aztán 1979-ben jött a *Termelési-regény*, és be kellett látnunk (én nem mindjárt láttam be), korszakfordulóhoz érkeztünk a magyar prózában. Ezután már nem lehet úgy írni, mint annak előtte. Nem lehet úgy gondolkodni sem. Vannak ilyen egy es egyetlen mű címével megnevezhető korszakhatárok. Voltak is. Ismerünk ilyeneket. Azt mondom *Új Versek*. (A „versek" szó nagy V, mert Ady úgy írta). Azt mondom „Nyugat": mindenki érti, a magyar modernség máig érvényes határáról beszélek. Nem csodálnám, ha kései történészek a „kisssregény" írójáról neveznék el ezt a korszakot, amelyben most élünk és olvasunk. Mert boldogabb idők remélhetőleg el fogjak felejteni mindazt, ami nem irodalom volt napjainkban, és nem volt olyan jó, mint az irodalom. Még sóhajtani is fognak: de jó lehetett nekik/nekünk.

Sziporkázó, hajlékony játékok, színekben kifogyhatatlan szómágia? Szemkápráztató mondat-kitalálások hömpölygése? A szövegre visszahajló ívek csodás sokfélesége? A késő heideggeri nyelv-mindenség magyar megtestesülése? Az üzenetközvetítési módszer remeke? Mediálhermeneutikai csoda? Nekem nemcsak ez, nekem legalábbis, mindezeken túl és mindenekelőtt az irónia, szarkazmus, gúny és humor építőelemeiből épült szilárd és következetes erkölcsi magatartás. Megfontolt komolyság. Világos értelem és okos igazság. Játék is, persze, de rajta keresztül – rengeteg megfogalmazásban megfogalmazatlanul is megjelenő – éles és kritikus figyelem a világra és az életünkre. Esztétikum és etikum.

*

(Akinek utóda volt) Amikor születtem, még élt Babits Mihály, és ő volt a szellemi élet humanizmus-felelőse. Emberség-érték őrzője. Ezt a funkciót valamikor talán még az ifjú barátnőitől körülvett Kazinczy találta ki, aztán átkerült tőle Szatmárcsekére a félszemű Kölcseyhez. Ez a funkció soha nem járt fizetéskiegészítéssel, amúgy társadalmi munkában vállalta, aki éppen vállalta. Nem nevezték ki, és nem is választották meg rá. És alapjában véve nem is csinált az illető semmi különöset, csak egyszerűen volt. Létezett. Olyan volt, amilyen, és ehhez a funkcióhoz éppen ez kellett. Tulajdonképpen lehetett volna egyszerre több humanizmus-felelős is, sőt az lett volna jó, ha mindenki az. De ez valahogy soha nem alakult így ezen a tájon. Néha csakugyan többen osztoztak rajta, de sajnos akkor sem mindenki. Mindenesetre Babits az volt. Aztán Kodály, aztán Illyés is az volt (aki ugyanúgy hidegen szerette a paprikás krumplit, mint E. P.).

Ahogy olvastam az évtizedek során azt a rengeteget, amit EP írt, sokszor gondoltam arra, hogy most ő vette át a funkciót. Persze nem átvette, mert itt nem lehet valamiféle akaratlagos vagy tudatos cselekvésről beszélni. Ő is csak „van" – gondoltam –, mint ahogy a többiek voltak, és evvel az önlétével kifejez valamit, amit korunk (létünkhöz szükséges) humanizmusának lehet nevezni. És amíg van, nagy baj nem lehet, mert megvéd bennünket. Mégpedig sok játékkal, remek humorral és mint egyszer a Vigilia körkérdésére adott válaszában írta, igazi „melasz kholéval". Ebből a két szóból származik a melankólia, amiről sokan azt képzelik, hogy érzelmes bánatot jelent, holott az indulat és kritika felső foka. A fekete epe.

Ki lesz, aki folytatni tudja?

2016

Megjelent: Kenyeres Zoltán: Harmadik csengetés
Savaria University Press, 2018